

केन्द्रीय माध्यमिक शिक्षा बोर्ड मूल्याङ्कन प्रक्रिया
अप्रैल-सितम्बर (2011) प्रथमं सत्रम्
संस्कृतम् (सम्प्रेषणात्मकम्) 122
नवमी कक्षा

सततं व्यापकम् मूल्याङ्कनम् (प्रथमं सत्रम्)

1. (i) रचनात्मक-मूल्याङ्कनम् - 1 - 10% 20%
(ii) रचनात्मक-मूल्याङ्कनम् - 2 - 10%
2. संकलनात्मक-मूल्याङ्कनम् - 1 - 30%
(Summative Assessment-I)
1. रचनात्मक-मूल्याङ्कनाय संस्कृते रचनात्मकानि कार्याणि, व्यवहारे संस्कृत-प्रयोगः, गतिविधयः, गृहकार्यम् कक्षाकार्याणि।
2. संकलनात्मकमूल्याङ्कनाय परीक्षणपत्रम्(सितम्बरमासे)। परीक्षणपत्रे चत्वारः खण्डाः भविष्यन्ति—
‘क’ खण्डः अपठित-अवबोधनम् (10)
‘ख’ खण्डः रचनात्मक-कार्यम् (15)
‘ग’ खण्डः अनुप्रयुक्त-व्याकरणम् (30)
‘घ’ खण्डः पठित-अवबोधनम् (35)
खण्डानुसारं विषयाः मूल्यभारः च

खण्डः	विषयाः	प्रश्नप्रकाराः	प्रश्नङ्ख्याः	मूल्यभारः
‘क’	अपठित-अवबोधनम्			
	पठनावबोधनम्	बहुविकल्पात्मकाः (MCQ) लघूत्तरात्मकाः (SA)		
(i)	एकः अनुच्छेदः		1	10
कुल भार				10
‘ख’	रचनात्मककार्यम्			
(i)	अनौपचारिकं पत्रम्	निबन्धात्मकः	1	5
(ii)	चित्रवर्णनम्/अनुच्छेदलेखनम् वा	निबन्धात्मकः	1	10
सम्पूर्णभार				15
‘ग’	अनुप्रयुक्तव्याकरणम्			
(i)	संस्कृतवर्णमाला	बहुविकल्पात्मकः	1	4
(ii)	सन्धिकार्यम्	बहुविकल्पात्मकः	1	5
(iii)	शब्दरूपाणि	ब.वि./ल.उ.	1	5
(iv)	धातुरूपाणि	ब.वि./ल.उ.	1	5

(v)	उपपदविभक्तयः	ब.वि./ल.उ.	1	5
(vi)	प्रत्ययाः	ब.वि./ल.उ.	1	6
कुल भार			30	
‘घ’		पठित-अवबोधनम्		
(i)	गद्यांश-पद्यांश-नाट्यांशाः	ब.वि./ल.उ.	3	15
(ii)	भावावबोधनम्	ब.वि./ल.उ.	1	4
(iii)	श्लोकान्वयः	बहुविकल्पात्मकाः(MCD)	1	4
(iv)	प्रश्न-निर्माणम्	लघूत्तरात्मकाः	1	4
(v)	कथाक्रमः	निबन्धात्मकाः	1	4
(vi)	शब्दार्थमेलनम्	ब.वि.	1	4
कुल भार			35	

सम्पूर्णभारः 90

टिप्पणी - प्रश्नपत्रम् नवति-ङ्कानां भविष्यति

संस्कृतस्य प्रथमसत्रस्य पाठ्यक्रम
नवमी कक्षा
अवधि:-अप्रैल-सितम्बर 2011
संस्कृतम् (सम्प्रेषणात्मकम्) कोड-122

1. (i) रचनात्मक-मूल्याङ्कनम् 20%
(Formative Assessment)

(ii) रचनात्मक-मूल्याङ्कनम् 1 - 10%

रचनात्मक-मूल्याङ्कनम् 2 - 10%

(Formative 1 10%)

(Formative 2 10%)

अधारभूत-अधिगम-गतिविधयः

- कक्षासु संस्कृतेन वार्तालापः
- परियोजनाकार्यम्
- कक्षाकार्यम्
- गृहकार्यम्
- पाठ्यसहगामिक्रिया

(आधारभूतकौशलानि अधिकृत्य)

- श्लोकोच्चारणम्, कवितापाठः, गीतगायनम्, काव्यपाठः
- गद्यवाचनम्, कथाकथनम्, स्वपरिचयः, परिवेशपरिचयः (संक्षेपेण)
- लेखनकार्यम् - सङ्केताधारितकथालेखनम्, वर्णनम्, चित्रकथा, अनुच्छेदलेखनम्, संवादलेखनम्, निबंधलेखनम्, कवीनां जीवनपरिचयः, प्राचीनकवीनां वैशिष्ट्यम्
- भाषणप्रतियोगिता
- अन्त्याक्षरी
- शब्दसंग्रहः
- शब्दकोशनिर्माणम्- (फल-पुष्प-पशु-पक्षी-शाक-गृह-वस्तुनां नामानि)
- अभिनयः / भूमिकानिर्वाहः
- समाचार-श्रवणम्-वाचनम् (दूरदर्शनेन आकाशवाण्या च)
- भाषाक्रीडाः
- सान्द्रमुद्रिका-श्रवणम्/निर्माणम् (C.D.)
- सूक्तिसंग्रहः : कथासंग्रहः, प्राचीनविज्ञान-सम्बद्ध-लेखसंग्रहः
- पत्रलेखनम्, पत्रिकासम्पादनम्, भित्तिपत्रिका।
- वाक्यपूर्तिः
- दैनिक-व्यवहार-वाक्य-संग्रहः
- प्रातः कालीनसभा

अवलोकनीयानि तत्त्वानि

- उच्चारणम्
- गति-यति-लय-भावभंगिमा
- आरोह-अवरोहौ (सम्भाषणे)
- अवबोधनम्
- समुचितशब्दप्रयोगः
- विरामचिह्नप्रयोगः
- वर्तनीविन्यासः
- आत्मविश्वासः
- संस्कृत-प्रयोगः (दैनिक-व्यवहारे)

- (2) संकलनात्मकं मूल्याङ्कनम् 90 अङ्काः
(Summative Assessment)
'क' खण्डः (अपठित-अवबोधनम्) 10 अङ्काः
(एकः गद्यात्मकः खण्डः)
70-80 शब्दपरिमितः गद्यांशः (सरलकथा, वर्णनम् वा) (6)
● एकपदेन पूर्णवाक्येन च अवबोधनात्मकं कार्यम्
● अनुच्छेद-आधारितम् भाषिकं कार्यम् (MCQ)
● समुचित शीर्षकप्रदानम्
भषिककार्याय तत्त्वानि
● वाक्ये कर्तृ-क्रिया पदयचनम् (4)
● कर्तृ-क्रिया-अन्वितिः
● विशेषण-विशेष्य-चयनम्
● सर्वनामप्रयोगः
● पर्याय-विलोमपद-चयनम्
'ख' खण्डः रचनात्मकं कार्यम् 15 अङ्काः
(मणिका-अभ्यासपुस्तक-आधारितम्)
(i) सङ्केताधारितम् अनौपचारिकं पत्रम् (5)
(ii) चित्राधारितम् वर्णनम् अथवा अनुच्छेदलेखनम् (10)
'ग' खण्डः अनुप्रयुक्तव्याकरणम् 30 अङ्काः
(मणिका-अभ्यासपुस्तक-आधारितम्)
1. संस्कृतवर्णमाला (4)
(अ) वर्ण - उच्चारणस्थानानि (2)
(ब) वर्तनी - वर्णसंयोजनम्, वर्णवियोजनम् (2)

2. वाक्येषु अनुच्छेदे वा सन्धिकार्यम् (5)
- (अ) स्वरसन्धिः (2)
- दीर्घः, गुणः, वृद्धिः, यण्
- (ब) व्यञ्जनसन्धिः (2)
- ❖ म् स्थाने अनुस्वारः
  - ❖ णत्वविधानम्
  - ❖ वर्गीय-प्रथम-अक्षराणां तृतीयवर्णे परिवर्तनम्
  - ❖ त् स्थाने च्
  - ❖ र् पूर्वस्य रेफस्य लोपः दीर्घस्वरत्वं च
  - ❖ त् स्थाने ल्
- (स) विसर्गसन्धिः (1)
- विसर्गस्य उत्वं, रत्वं, लोपः
- विसर्गस्य स्, श्, ष्।
3. शब्दरूपाणि (5)
- अ. शब्दाः अजन्ताः - अकारान्ताः (बालकवत्) इकारान्ताः (कविवत्) (2)
- पुल्लिङ्गाः उकारान्ताः - (साधुवत्), ऋकारान्ताः (मातृवत्)
- ब. स्त्रीलिङ्गाः अजन्ताः - आकारान्ताः (रमावत्) इकारान्ताः (मतिवत्) (1)
- ईकारान्ताः (नदीवत्) ऋकारान्ताः (मातृवत्)
- स. नपुंसकलिङ्गाः अजन्ताः - अकारान्ताः (फलवत्) उकारान्ताः (मधुवत्) (1)
- द. सर्वनामशब्दाः- यत्, तत्, किम्, इदम् (त्रिषु लिङ्गेषु), अस्मद् युष्मद् (1)
4. धातुरूपाणि - लट्, लृट्, लङ् लकारेषु (5)
- धातवः - परस्मैपदिनः - भू (भव्), पठ्, हस्, नम् (गच्छ्) अस्, हन्, क्रुध्, नश्, नृत्, आप्, शक्, इष्, प्रच्छ, कृ, ज्ञा, भक्ष्, चिन्त् (2)
- आत्मनेपदिनः - सेव्, लभ्, रूच्, मुद्, याच् (2)
- उभयपदिनः - नी, ह (हर्) भज्, पच् (1)
5. उपपदविभक्तीनां प्रयोगः (5)
- (अनुच्छेदे, वार्तालापे, लघुकथायाम् वा)
- द्वितीया - अभितः, परितः, उभयतः
- तृतीया - सह, किम्
- चतुर्थी - नमः, स्वाहा, सामर्थ्ये
- पंचमी - बहिः, विना, भी, पूर्वम्
- षष्ठी - पुरतः, पृष्ठतः, तरप्-तमप्, अधः
- सप्तमी - कुशलः, निपुणः, प्रवीणः

6. प्रत्ययाः - तुमुन्, क्त्वा, ल्यप् (6)
- ‘घ’ खण्डः (पठित-अवबोधनम्) 35 अङ्काः
- (मणिका (प्रथमः भागः) पाठ्यपुस्तकम् अधिकृत्य)
- पाठ्यपुस्तकस्य सामग्रीम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम् (15)
    - गद्यांशः
    - पद्यांशः
    - नाट्यांशः (5+5+5)
  - प्रश्नप्रकाराः - एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि।
भाषिककार्यम्। (बहुविकल्पात्मकाः प्रश्नाः)
  - भावबोधनम् (4)
  - श्लोकान्वयः (4)

(रिक्तस्थानपूर्तिद्वारा)
  - वाक्येषु रेखांकितपदानि अधिकृत्य चतुर्णां प्रश्नानां निर्माणम्। (4)
  - कथाक्रमसंयोजनम् (4)

(क्रमरहित-अष्टवाक्यानां क्रमपूर्वकं संयोजनम्)
  - शब्दार्थाः (चतुर्णाम्) (4)

(सन्दर्भे शब्दप्रयोगद्वारा शब्दार्थमेलनद्वारा वा)

(बहुविकल्पात्मकाः प्रश्नाः)
- पाठानां नामानि - पुस्तकम्-मणिका (संस्कृत-पाठ्यपुस्तकम्) (नवमश्रेणी)

पाठसङ्ख्या	पाठनाम
प्रथमः पाठः	तत् त्वम् असि
द्वितीयः पाठः	अविवेकः परमापदां पदम्
तृतीयः पाठः	पाथेयम्
चतुर्थः पाठः	स्वस्थवृत्तम्
पञ्चमः पाठः	भ्रातृस्नेहस्तु दुर्लभः
षष्ठः पाठः	विद्यया भान्ति सद्गुणाः

टिप्पणीः - उत्तराणि केवलं संस्कृतेन लेखितव्यानि

पाठ्यपुस्तके

- मणिका (पाठ्यपुस्तकम्) भाग-1 संशोधितसंस्करणम्
(प्रकाशनम् : के. मा. शि. बो. द्वारा)
- मणिका (अभ्यासपुस्तकम्) भाग-1 संशोधितसंस्करणम्
(प्रकाशनम् : के. मा. शि. बो. द्वारा)

केन्द्रीय माध्यमिक शिक्षा बोर्ड मूल्याङ्कन प्रक्रिया

अक्तूबर-मार्च (2011-12) द्वितीय सत्रम्

संस्कृतम् (सम्प्रेषणात्मकम्) 122

नवमी कक्षा

सततं व्यापकम् मूल्याङ्कनम् (द्वितीयं सत्रम्)

1. (i) रचनात्मक-मूल्याङ्कनम् - 3 - 10% 20%
- (ii) रचनात्मक-मूल्याङ्कनम् - 4 - 10%
2. संकलनात्मक-मूल्याङ्कनम् - 2 - 30%
- (Summative Assessment-2)
1. रचनात्मक-मूल्याङ्कनाय संस्कृते रचनात्मकानि कार्याणि, व्यवहारे संस्कृत-प्रयोगः, गतिविधयः, कक्षाकार्याणि।
2. संकलनात्मकमूल्याङ्कनाय परीक्षणपत्रम्(मार्चमासे)। परीक्षणपत्रे चत्वारः खण्डाः भविष्यन्ति-
- ‘क’ खण्डः अपठित-अवबोधनम् 10%
- ‘ख’ खण्डः रचनात्मक-कार्यम् 15%
- ‘ग’ खण्डः अनुप्रयुक्त-व्याकरणम् 30%
- ‘घ’ खण्डः पठित-अवबोधनम् 35%
- खण्डानुसारं विषयाः मूल्यभारः च

खण्डः	विषयाः	प्रश्नप्रकाराः	प्रश्नङ्ख्याः	मूल्यभारः
‘क’	अपठित-अवबोधनम्			
(i)	एकः अनुच्छेदः	बहुविकल्पात्मकाः (MCQ) लघूत्तरात्मकाः (SA)		10
कुल भार				10
‘ख’	रचनात्मककार्यम्			
(i)	अनौपचारिकं पत्रम्	निबन्धात्मकः	1	5
(ii)	चित्रवर्णनम्/अनुच्छेदलेखनम् वा	निबन्धात्मकः	1	10
कुल भार				15
‘ग’	अनुप्रयुक्तव्याकरणम्			
(i)	हलन्त-शब्द-रूपाणि	बहुविकल्पात्मकः		6
(ii)	संख्यावाचकशब्दाः	लघूत्तरात्मकाः		6
(iii)	धातुरूपाणि (लोट-विधिः)			6
(iv)	उपपदविभक्तयः			6
(v)	प्रत्ययाः			6

कुल भार				30
‘घ’	पठित-अवबोधनम्			
(i)	गद्यांश-पद्यांश-नाट्यांशाः	बहुविकल्पात्मकाः (MCD)	1	15
(ii)	श्लोकान्वयः		1	5
(iii)	प्रश्न-निर्माणम्	लघूत्तरात्मकाः	1	5
(iv)	कथाक्रमः		1	5
(v)	शब्दार्थमेलनम्	निबन्धात्मकाः	1	5
कुल भार				35

सम्पूर्णभारः 90

टिप्पणी - प्रश्नपत्रम् नवति-ङ्कानां भविष्यति

संस्कृतस्य द्वितीयसत्रस्य पाठ्यक्रम
नवमी कक्षा
अवधि:-अक्तूबर-मार्च (2011-12) द्वितीयं सत्रम्
संस्कृतम् (सम्प्रेषणात्मकम्) कोड-122

1. (i) रचनात्मक-मूल्याङ्कनम् 20%
(Formative Assessment)

(ii) रचनात्मक-मूल्याङ्कनम् 3 - 10%

रचनात्मक-मूल्याङ्कनम् 4 - 10%

(Formative 3 10%)

(Formative 4 10%)

अधारभूत-अधिगम-गतिविधयः

- कक्षासु संस्कृतेन वार्तालापः
- परियोजनाकार्यम्
- कक्षाकार्यम्
- गृहकार्यम्
- पाठ्यसहगामिक्रिया

(आधारभूतकौशलानि अधिकृत्य)

- श्लोकोच्चारणम्, कवितापाठः, गीतगायनम्, काव्यपाठः
- गद्यवाचनम्, कथाकथनम्, स्वपरिचयः, परिवेशपरिचयः (संक्षेपेण)
- लेखनकार्यम् - सङ्केताधारितकथालेखनम्, वर्णनम्, चित्रकथा, अनुच्छेदलेखनम्, संवादलेखनम्, निबंधलेखनम्, कवीनां जीवनपरिचयः, प्राचीनकवीनां वैशिष्ट्यम्
- भाषणप्रतियोगिता
- अन्त्याक्षरी
- शब्दसंग्रहः
- शब्दकोशनिर्माणम्- (फल-पुष्प-पशु-पक्षी-शाक-गृह-वस्तुनां नामानि)
- अभिनयः / भूमिकानिर्वाहः
- समाचार-श्रवणम्-वाचनम् (दूरदर्शनेन आकाशवाण्या च)
- भाषाक्रीडाः
- सान्द्रमुद्रिका-श्रवणम्/निर्माणम् (C.D.)
- सूक्तिसंग्रहः : कथासंग्रहः, प्राचीनविज्ञान-सम्बद्ध-लेखसंग्रहः
- पत्रलेखनम्, पत्रिकासम्पादनम्, भित्तिपत्रिका।
- वाक्यपूर्तिः
- दैनिक-व्यवहार-वाक्य-संग्रहः
- प्रातः कालीनसभा

अवलोकनीयानि तत्त्वानि

- उच्चारणम्
- गति-यति-लय-भावभंगिमा
- आरोह-अवरोहौ (सम्भाषणे)
- अवबोधनम्
- समुचितशब्दप्रयोगः
- विरामचिह्नप्रयोगः
- वर्तनीविन्यासः
- आत्मविश्वासः
- संस्कृत-प्रयोगः (दैनिक-व्यवहारे)

(2) संकलनात्मकं मूल्याङ्कनम् 30% 90 अङ्काः

(Summative Assessment)

‘क’ खण्डः (अपठित-अवबोधनम्) (10)

(एकः गद्यात्मकः खण्डः)

70-80 शब्दपरिमितः गद्यांशः (सरलकथा, वर्णनम् वा)

- एकपदेन पूर्णवाक्येन च अवबोधनात्मकं कार्यम् (6)
- अनुच्छेद-आधारितम् भाषिकं कार्यम् (MCQ) (4)
- समुचित शीर्षकप्रदानम्

भषिककार्याय तत्त्वानि

- वाक्ये कर्तृ-क्रिया पदयचनम्
- कर्तृ-क्रिया-अन्वितिः
- विशेषण-विशेष्य-चयनम्
- सर्वनामप्रयोगः
- पर्याय-विलोमपद-चयनम्

‘ख’ खण्डः रचनात्मकं कार्यम् 15 अङ्काः

(मणिका-अभ्यासपुस्तक-आधारितम्)

(i) सङ्केताधारितम् अनौपचारिकं पत्रम् (5)

(ii) चित्राधारितम् वर्णनम् अथवा अनुच्छेदलेखनम् (10)

‘ग’ खण्डः अनुप्रयुक्तव्याकरणम् 30 अङ्काः

(मणिका-अभ्यासपुस्तक-आधारितम्)

1. शब्दरूपाणि

(i) हलन्तशब्दानां - राजन् भवत् आत्मन् विद्वस् गच्छत (6)

2. संख्यावाचकशब्दानां - एक द्वि त्रि चतुर पञ्चन् (6)

3. धातुरूपाणि - लोट्-विधिलिङ्लकारयोः (6)
- (i) परस्मैपदिनः - भू (भव) पठ् हस् नम् गम् (गच्छ) अस् हन् क्रुध्
नश् नृत् आप् इष् पृच्छ्, कृ, ज्ञा, भक्ष् चिन्त् (3)
- (ii) आत्मनेपदिनः - सेव् लभ् रूच् मुद् याच् (2)
- (iii) उभयपदिनः - नी, ह (हर), भज् पच् (1)
4. उपपदविभक्तीनां प्रयोगः (6)
- (वाक्येषु, वार्तालापे, अनुच्छेदे वा)
- द्वितीया - समया, निकषा, प्रति, धिक्, विना।
- तृतीया - विना, अलम्, हीनः, प्रयोजनम्।
- चतुर्थी - अलम् (सामर्थ्ये)।
- पंचमी - आरभ्, प्र-मद्, परः अनन्तरम्।
- षष्ठी - निर्धारणे, वामतः, दक्षिणतः, अनादरे।
- सप्तमी - स्निह, विश्वस्, अनु-रज्, भावे।
6. प्रत्ययाः - वाक्येषु प्रयोगः (6)
- क्त, क्तवतु, शतृ, शानच्
- ‘घ’ खण्डः (पठित-अवबोधनम्) 35 अङ्काः
- (मणिका (प्रथमः भागः) पाठ्यपुस्तकम् अधिकृत्य)
1. पाठ्यपुस्तकस्य सामग्रीम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम् (15)
- (i) गद्यांशः (ii) पद्यांशः (iii) नाट्यांशः (5+5+5)
- प्रश्नप्रकाराः - एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि।
- भाषिककार्यम्। (बहुविकल्पात्मकाः प्रश्नाः)
2. द्वयोः श्लोकयोः अन्वयः (5)
- (रिक्तस्थानपूर्तिद्वारा)
3. वाक्येषु रेखांकितपदानि अधिकृत्य चतुर्णां प्रश्नानां निर्माणम्। (5)
4. कथाक्रमसंयोजनम् (5)
- (क्रमरहित-अष्टवाक्यानां क्रमपूर्वकं संयोजनम्)
5. शब्दार्थाः (चतुर्णाम्) (5)
- (सन्दर्भे शब्दप्रयोगद्वारा शब्दार्थमेलनद्वारा वा)
- (बहुविकल्पात्मकाः प्रश्नाः)

पाठानां नामानि - पुस्तकम्-मणिका (संस्कृत-पाठ्यपुस्तकम्) (नवमश्रेणी)

पाठसङ्ख्या	पाठनाम
7	तरवे नमोऽस्तु
8	कर्मणा याति संसिद्धिम्
9	विजयताम् स्वदेशः
10	कोऽहं वदतु साम्प्रतम्
11	न धर्मवृद्धेषु वयः समीक्ष्यते
12	कवयामि वयामि यामि
13	भारतीयं विज्ञानम्
14	भारतेनास्ति मे जीवनं जीवनम्

टिप्पणी - उत्तराणि केवलं संस्कृतेन लेखितव्यानि

पाठ्यपुस्तके

- (i) मणिका (पाठ्यपुस्तकम्) भाग-1 संशोधितसंस्करणम्
(प्रकाशनम् : के. मा. शि. बो. द्वारा)
- (ii) मणिका (अभ्यासपुस्तकम्) भाग-1 संशोधितसंस्करणम्
(प्रकाशनम् : के. मा. शि. बो. द्वारा)